

ПРОБЛЕМИ
ЕМПІРИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ
У ПСИХОЛОГІЇ

Випуск № 9

УДК 378.1
378.4

Рекомендовано Вченою радою
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди"
Протокол № 2 від 28 жовтня 2013 р.

Редакційна колегія випуску:
Кремень В.Г., Савченко О.Я., Маноха І.П., Бех І.Д., Ляшенко О.І., Коцур В.П.,
Рик С.М., Онкович Г.В., Станок М. (Польща)

Відповідальний редактор випуску:
Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" – Додаток 4 до Вип. 31: Тематичний випуск "Проблеми емпіричних досліджень у психології". – К.: Гнозис, 2014. – 402 с.

Humanitarian Bulletin SU "Pereyaslav-Khmel'nitsky Pedagogical University by H.Skovoroda" - Supplement 4 to Vol. 31: Thematic Issue "Problems of empirical research in psychology." - K.: Gnosis, 2014. - 402 p.

"Проблеми емпіричних досліджень у психології" – періодичне видання, започатковане з метою висвітлення проблематики емпіричних досліджень у царині гуманітарних наук загалом, психологічної – зокрема. Розглядається проблема методу в сучасній психології, аналізуються емпіричний фун-дамент психодіагностики та проблема ефективності тестів. Кваліфікуються антиномії емпіричності та етичності у соціально-психологічному експерименті. Досліджується проблема розвивального впливу та можливості активних методів навчання як емпірична складова психологічної та педагогічної взаємодії. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, всіх, хто цікавиться проблемами організації та проведення емпіричних досліджень у психологічній та суміжних галузях наукового знання.

ISBN 978-966-8840-96-8 (2)

© Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди, 2014 р.
© Східно-Європейський Інститут Психології, 2014 р.
© Інститут проблем виховання НАПН України, 2014 р.
© Видавництво "Гнозис", 2014 р.

До 200-річчя з дня народження С.-А. К'еркегора

(у рамках EUROPEAN ACADEMIC ASSEMBLY)

1813 - 2013

I. ФІЛОСОФСЬКІ, РЕЛІГІЙНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ С.-А. К'ЕРКЕГОРА	11
Гучак І.Б., Витоки екзистенційної теології у житті і творчості Серена К'еркегора	12
Ковальчук І.А., Концепція буття людини у філософії С. К'еркегора та її місце в інтелектуальній і духовній сфері сучасності.....	18
II. ПРОБЛЕМА МЕТОДУ В ПСИХОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ	25
Василькевич Я.З., Освіта обдарованих дітей: тенденції та виклики сьогодення..	26
Гудеберя І.В., Програма розвитку самостійності майбутніх практичних психологів як умови професійного становлення	33
Завида Т.Ю., Сімейні чинники формування перфекціонізму	39
Ільницька Л. В., Відкриття індуктивних рівнів образотворчого буття життєвої трагедії на прикладах мистецьких здобутків Д. Дідоренка та Е. Фіттіпальді.....	45
Куліш О.В., Проблема ідентифікації як механізму формування ідентичності у психологічних дослідженнях	52
Кучеренко Є.В., Самовизначення як подолання екзистенційної кризи в практиці психосинтезу	58
Маланьїна Т.М., Проблема емпіричного дослідження внутрішньоособистісних конфліктів	64

ПРОБЛЕМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ

Проблема внутрішніх суперечностей і прагнення до внутрішньої гармонії цікавили науковців здавна. У психології такі уявлення пов'язані з поняттям внутрішньоособистісного конфлікту («особистісного», «внутрішнього», «інтраперсонального», «психологічного»), яке загалом визначається як зіткнення різних особистісних утворень (цілей, бажань, уявлень і т. д.) [2, 4]. Як форма переживання суперечностей внутрішньої і зовнішньої дійсності вони є постійним елементом душевного життя людини і характеризуються безперервним зіткненням бажань, потягів, уявлень, дій і ставлень особистості. З одного боку, ситуація внутрішньої суперечливості та конфліктності не лише природна, а й необхідна для розвитку особистості, з іншого — може стати джерелом значного дискомфорту, зниження адаптаційних ресурсів і можливостей особистості.

Значущість внутрішньоособистісного конфлікту в психологічному житті особистості актуалізує питання його емпіричного вивчення. Метою даної статті є розгляд методичних прийомів та виділення методологічних підходів у дослідженні внутрішньоособистісного конфлікту.

Феномен внутрішньоособистісного конфлікту є доволі складним психологічним явищем, що й обумовлює труднощі його емпіричного вивчення. Розгляд основних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених доводить, що у психології не існує сталого загальноприйнятого визначення внутрішньоособистісного конфлікту. Як слушно зазначає Ф. Й. Василюк, несуперечлива жодному з поглядів дефініція могла б виглядати досить незмістовною — як зіткнення чогось із чимось [3]. При цьому різні автори і різні концепції акцентують увагу на різних сторонах конфлікту. Наприклад, відповідно до теорії діяльності такими визначають властивості, ставлення, потреби, мотиви, цінності індивіда. У психодинамічних теоріях — несумісні

потяги, почуття неповноцінності й бажання його подолати, «невротичні потреби». У теорії поля конфліктують «сили різної величини», які впливають на особистість. Ця ситуація може проявлятися у трьох варіантах: а) конфлікт «прагнення — прагнення» — вибір між двома позитивно зарядженими об'єктами; б) конфлікт «уникання — уникання» — вибір між двома негативно зарядженими об'єктами; в) конфлікт «прагнення — уникання» — зіткнення з об'єктом, який має і позитивну, і негативну валентність. У когнітивній психології конфлікт описується як відносна суперечливість думок, установок, ставлень у межах когнітивного поля. З позицій гуманістично-екзистенційної психології інтрапсихічний конфлікт виникає між уявленнями людини відносно себе та її досвідом, між значущими цінностями та потребами, на яких ґрунтується сенс життя людини, а також у випадку блокування процесу самоактуалізації. Останнє виражається у неможливості постановки індивідом значущих цілей самореалізації, нездатності обрати адекватні засоби і методи їх досягнення, втраті відчуття значущості діяльності тощо [6]. Конфліктами вважаються і випадки переживання кризи ідентичності.

Одні автори розглядають внутрішньоособистісний конфлікт як ситуацію зіткнення (протистояння, боротьби) суперечностей. Інші — як стани глибоких негативних переживань, викликаних гострим незадоволенням актуальних мотивів. До таких відносять і стан внутрішньоособистісної конфліктності, коли спостерігається схильність до частого виникнення психоемоційної напруги, негативних переживань, обумовлених внутрішньою розбалансованістю і загостренням внутрішньоособистісних суперечностей.

Аналіз різних поглядів на розуміння сутності внутрішньоособистісного конфлікту дозволяє виділити два його рівні, які обумовлюють і методологічні підходи у його вивченні. Більш глибокий рівень представлено конфліктом, що виникає внаслідок розузгодженості між різними аспектами «я» особистості, наприклад розбіжностями між образами я-реального і я-ідеального у значущих для людини позиціях, або між домаганнями та наявним результатом, або між уявленнями про себе і діями, які не відповідають цим уявленням. За таких

конфліктів основною темою переживань стає «я» особистості, образ себе, власне існування. У конфліктній ситуації перебувають ті структурні елементи, від яких залежить відчуття її самоцінності й рівень самоствалення, що є основою забезпечення цілісності системи ставлень особистості. До цієї групи конфліктів можна віднести, наприклад, конфлікти близькості/дистанції, самооцінки, ініціативи/провини тощо. Більшою мірою вони мають неусвідомлений характер, але можуть і усвідомлюватися особистістю.

Інша група конфліктів пов'язана із визначенням позиції та вибором між певними рівнозначними тенденціями у ставленнях і діях щодо інших суб'єктів і об'єктів світу. Ознакою наявності у психіці таких конфліктів є потреба людини у виборі між різними альтернативами. Такі конфлікти спричиняють значний внутрішній дискомфорт, а за довготривалої неможливості здійснити вибір обумовлюють виникнення і більш глибоких конфліктів.

Внутрішньоособистісні конфлікти можуть мати ситуативний або довготривалий характер, переростати у невротичні і характеризуватися більш високим ступенем вираженості (кількістю невротичних реакцій).

Серед методів і методик вивчення внутрішньоособистісних конфліктів у вітчизняній психології найчастіше виділяють: транскрипційний метод; вимірювання конфлікту всередині я-концепції; методику вимірювання мотиваційного конфлікту Е. Еммонса; тест В. Лаутербаха; методику Сакса — Леві, спрямовану на дослідження рівня внутрішньоособистісної конфліктності; опитувальник внутрішніх конфліктів Варшавського інституту психіатрії і неврології; комплекс методик дослідження ціннісних конфліктів О. Б. Фанталової; методику вимірювання рівня внутрішньої конфліктності та типів конфлікту, розроблену А. І. Шипіловим, в основу якої покладене авторське бачення внутрішньоособистісного конфлікту, методики вимірювання рольових конфліктів.

Так, метод вимірювання всередині я-концепції, розроблений Е. Хігінсом у співавторстві з колегами, включає я-опитувальник, який нагадує метод Q-сортування, але відрізняється більшою диференційованістю [14]. Е. Хігінс

виділяє три компоненти я-концепції: реальний (якості, які має індивід), ідеальний (бажані якості) та компонент зобов'язань, що являє собою когнітивну репрезентацію якостей, які повинен мати індивід згідно із власним баченням. Ці три компоненти я-концепції досліджуються як з точки зору самого індивіда, так і з точки зору значущого іншого (або інших). Опитування відбувається таким чином: досліджуваному пропонується визначити власні якості й оцінити їх вираженість відповідно до шкали.

Згідно з Е. Хігінсом, виявлені розходження між значеннями в оцінках представляють теоретичний інтерес. Також Е. Хігінс увів показник розбіжностей всередині я-концепції (різниця між сумою розходжень і сумою однаково оцінених якостей) і проявів. Загалом цей метод являє собою вдалу спробу кількісно оцінити ступінь внутрішньої суперечливості певних аспектів особистості, але є важким з огляду на включення у дослідження інших осіб.

Прийоми виміру розбіжностей всередині я-концепції були застосовані нами для вивчення внутрішньорольових конфліктів учителів [12]. Аналізувалися розбіжності між оцінками образів я-бажаного і я-реального в основних життєвих ролях. Для цього нами було визначено п'ять основних соціально-психологічних ролей, які переживає вчитель у житті, а саме: роль учителя, батька/матері, дружини/чоловіка, друга і жінки/чоловіка (гендерна роль).

Досліджувані отримували 100-бальну шкалу, поділену на 10-бальні відрізки, де точка у 100 балів відповідала найдосконалішому, ідеальному рольовому образу, а 0 — образу, який повністю не відповідає персональним уявленням про роль. Пропонувалося відмітити на цій шкалі точку (кількість балів), яка відповідає образу я-бажаного респондента. За образ я-бажаного приймався той, що є достатнім для відчуття себе успішним у виконанні ролі і який би нас задовольняв. Визначення я-бажаного по відношенню до я-ідеального було впроваджено з метою поглиблення рефлексії та зняття надмірних очікувань. Рівень конфліктності визначався за показниками розбіжностей між я-бажаним і я-реальним.

Метою транскрипційного методу є ідентифікація та класифікація

«мисленневих розузгодженостей» [10]. Принцип полягає в аналізі вільних висловлювань досліджуваного (у процесі інтерв'ю чи психотерапевтичного сеансу), які згідно з певною системою розкладаються на елементи. При цьому «розузгодженими» вважаються частини висловлювань, які можуть бути перефразовані з використанням частки «але». В цілому цей метод є достатньо об'ємним, а тому — малоприсадишим для дослідження великих вибірок, застосовується переважно у клінічній практиці.

Тест конфліктів В. Лаутербаха представляє собою комплексний метод дослідження внутрішньоособистісних конфліктів, який має власну чітку теоретичну основу і складну систему математичної обробки [10]. Він дає можливість якісно і кількісно оцінити ступінь розбалансування когнітивних зв'язків у заданій ділянці когнітивного поля з урахуванням різних характеристик цих зв'язків. Крім того, метод диференціює різні типи конфліктів і дозволяє кількісно оцінити вираженість кожного з них. Такими конфліктами є небажання взаємодіяти, конфлікт цінностей, непояснюваність власної реальності, конфлікт між реальним та ідеальними бажаннями. Теоретичною основою тесту конфліктів В. Лаутербаха виступає теорія когнітивного дисонансу та теорія когнітивної відповідності.

Суттєвою проблемою у застосуванні вищезгаданих методик є те, що вони практично не представлені в інструментарії вітчизняного дослідника.

Серед доступних нам методик вивчення внутрішньоособистісних конфліктів — шкала самооцінки усвідомлених внутрішньоособистісних конфліктів, розроблена співробітниками Варшавського інституту психіатрії і неврології [7]. Методика включає шкалу самооцінки усвідомлених внутрішньоособистісних конфліктів, що містить 14 тверджень, які характеризують 14 типів конфліктів: 1) між потребами в незалежності та отриманні допомоги й піклування; 2) між домінуванням та покорою; 3) між потребою у швидких досягненнях та неможливістю вольових зусиль; 4) між досягненнями та страхом невдачі; 5) між рівнем досягнень та рівнем домагань; 6) між власними потребами та вимогами оточення; 7) між нормами та

сексуальними потребами; 8) між вчинками та власними нормами; 9) між нормами та агресивними тенденціями; 10) рольовий конфлікт; 11) конфлікт між рівнем завдань та можливостями його виконання; 12) між рівнем домагань та можливостями; 13) між потребою у самореалізації та неможливістю вольових зусиль; 14) між потребою бути повноцінною жінкою та наявністю сексуальних проблем. Досліджуваному пропонується оцінити характерні для кожного типу конфлікту твердження на наявність їх у себе. На нашу думку, дана методика виступає більшою мірою як експрес-діагностика, що потребує подальшої більш ґрунтовної діагностики.

Також доступною є методика вивчення внутрішньоособистісних конфліктів і внутрішньоособистісної конфліктності, розроблена російським конфліктологом А. І. Шипіловим [1]. Спираючись на психоаналітичну модель конфлікту, зокрема ідеї З. Фрейда, А. І. Шипілов виділяє основні структури внутрішнього світу особистості, які вступають у конфлікт. Такими є: мотиви (потреби, бажання, інтереси, потяги тощо); цінності, які втілюють суспільні норми й є еталонними (йдеться як про ті цінності, які приймаються особистістю, так і про ті, які нею не приймаються, але завдяки їх суспільній значущості особистість повинна керуватися ними); самооцінка, тобто оцінка особистістю власних можливостей, якостей, місця серед інших людей, рівня домагань.

Залежно від того, які сторони внутрішнього світу особистості вступають у суперечності, А. І. Шипілов виокремлює наступні види конфліктів: адаптаційний, самооцінки, рольовий, нереалізованого бажання, моральний та мотиваційний. Адаптаційний конфлікт визначається автором як такий, що виникає на основі порушень рівноваги між суб'єктом і навколишнім світом, у першу чергу вимогами дійсності й можливостями людини — професійними, фізичними та психологічними. Конфлікт неадекватної самооцінки — як результат розбіжностей між домаганнями й оцінками своїх можливостей чи наявних результатів. Рольовий конфлікт — як наслідок суперечностей між різними рольовими позиціями особистості, її можливостями й відповідною

рольовою поведінкою. Конфлікт нереалізованого бажання — як конфлікт між різними бажаннями та дійсністю, що блокує їх задоволення. Нормативний конфлікт — як суперечливість між бажанням і обов'язком, між принципами й особистими прихильностями, а також мотиваційний конфлікт, що має вигляд конфлікту між двома бажаннями.

Методика налічує 36 описів проблемних ситуацій конфліктного змісту, які викликають загострення внутрішніх суперечностей або фрустрацію бажань і пов'язаних із ними переживань. За сумою отриманих балів визначається рівень напруженості окремої конфліктної сфери та визначення загального рівня внутрішньоособистісної конфліктності.

Серед методик клінічного підходу варто згадати найпопулярніші: індивідуальні бесіди, опитування, проєктивні методики (чорнильні плями Роршаха, ТАТ, методика «Незакінчені речення» і т. п.). Клінічні методи можна застосовувати для діагностики невротичних реакцій як патофізіологічних проявів конфлікту. Серед невротичних конфліктів широко відомі: істеричний конфлікт — невирішені суперечності між домаганнями й можливостями; неврастенічний конфлікт — завищені вимоги до себе, які перевищують можливості особистості; психастенічний конфлікт — суперечність між бажаннями і нормативними уявленнями.

За відносної слабкості діагностичного інструментарію заслуговує на увагу підхід до дослідження внутрішньоособистісного конфлікту, спрямований на вивчення проявів когнітивної, емоційної та поведінкової сфер особистості, що слугують індикаторами наявності того чи іншого типу конфлікту. Прикладом може бути рівень самоствавлення і тривожності особистості.

Самоствавлення є тією основою, що забезпечує цілісність системи ставлень особистості, а кожна його зміна сполучна із внутрішньоособистісним конфліктом — розузгодженістю актуального й ідеального «я» — та супроводжується переживанням загрози самоідентичності, тобто система самоствавлення вразлива перед конфліктним контекстом внутрішнього досвіду [62, 41]. Зниження самоствавлення часто є реакцією на неефективний або

«недостатньо виправданий» вибір між двома конфліктними тенденціями. Разом з різноманітними широковідомими методиками діагностики рівня самооцінки і самоствавлення у вивченні конфліктів внутрішньоособистісного плану доцільним є використання шкали конфліктності, самозвинувачення та внутрішньої дезінтеграції методики МДС С. Р. Пантілеєва.

Іншим широковизнаним маркером наявності внутрішньоособистісного конфлікту виступає тривога, тривожність [5, 9, 11]. Досліджуючи зв'язки між тривогою та інтрапсихічним конфліктом, Р. Мей пов'язує з останнім лише невротичну, «безоб'єктну» тривогу, підкреслюючи, що у науковій літературі під словом «тривога», як правило, розуміють саме невротичну тривогу. Вона тому не має об'єкта, що вражає базис психологічної структури особистості, на якому будується сприйняття себе відмінним від світу об'єктів. У ситуації конфлікту, що зачіпає сутнісні основи особистості, людина не може конструктивно впоратися з тривогою на свідомому рівні, проявити сміливість або застосувати здібності. При цьому зв'язок невротичної тривоги і внутрішньоособистісного конфлікту має двосторонній характер. При постійно діючому невирішеному конфлікті людина може витіснити зі свідомості одну зі сторін цього конфлікту, і тоді з'являється невротична тривога. У свою чергу тривога породжує почуття безпорадності й безсилля, а також паралізує здатність діяти, що додатково підсилює психологічний конфлікт. Подібної думки щодо природи виникнення тривоги та її зв'язку з інтрапсихічним конфліктом дотримуються і представники глибинної психології.

Гуманістично орієнтовані психологи, зокрема К. Роджерс, акцентували увагу на виникненні тривоги внаслідок розузгодженості між різними образами «я», невідповідності між я-концепцією (а також пов'язаними з нею умовами цінності) і певним аспектом переживання досвіду [13]. Переживання, які не відповідають я-концепції, сприймаються як загрозливі та часто не усвідомлюються, оскільки в даному випадку особистість не буде єдиним цілим. А коли людина не усвідомлює цього, вона потенційно вразлива для тривоги й особистісних розладів. Таким чином, тривога є емоційною реакцією на загрозу,

яка сигналізує, що організована структура «я» відчуває небезпеку дезорганізації, якщо невідповідність між нею і загрозованим переживанням досягне усвідомлення.

Також внутрішньоособистісні конфлікти співвідносяться з переживаннями інших негативних емоцій — сорому, вини. Наприклад, домінуючою у переживанні моральних конфліктів є провина; у конфліктах невідповідності особистості бажаним ідеалам і досягненням — сором.

А. Я. Анцупов і А. І. Шипілов наводять приклади, як на основі зв'язку міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів виявляли конфлікти за допомогою методики визначення типу поведінки у конфліктній ситуації К. Томаса [1].

Важливо зауважити, що при такому непрямому підході до вивчення внутрішньоособистісних конфліктів залежно від завдань дослідження обов'язковим є підбір цілого комплексу методів і методик. Від дослідника вимагаються ґрунтовні знання щодо досліджуваного конфлікту, його проявів, відповідно чому і вибудовується саме дослідження.

Підсумовуючи результати розгляду сутності внутрішньоособистісного конфлікту та діагностичних прийомів його вивчення, зазначимо, що останнє є доволі важким завданням, обумовленим складністю внутрішньоособистісного конфлікту як психологічного явища і слабкістю наявної діагностичної бази. При розробці методів вивчення внутрішньоособистісного конфлікту кожна з відомих психологічних шкіл послуговується власними поглядами у розумінні даного феномену.

В емпіричному вивченні внутрішньоособистісного конфлікту простежується два основних підходи: особистісно орієнтований і ситуаційний. Особистісно орієнтований підхід дозволяє вивчати характер і перебіг конфлікту через специфіку розвитку різних особистісних сфер, структур, якостей і властивостей. Такі особистісні прояви виступають індикаторами наявності певної внутрішньої конфліктної теми. Особистісно орієнтований підхід застосовується найчастіше тоді, коли конфлікт має «вбудований» глибинний

характер, тобто є структурно організуючим щодо особистості, як от, наприклад, конфлікт самооцінки, залежності/незалежності, довіри. У такому випадку конфлікти вивчаються опосередковано через різні когнітивні, емоційні і поведінкові прояви особистості, зокрема неадаптивні установки, уявлення, рівень самоповаги, рівень тривоги, механізми копіngu або психологічного захисту тощо. Ситуаційний підхід зосереджує увагу безпосередньо на самій ситуації конфлікту, виявленні різних внутрішніх суперечливих тенденцій.

Подальший розвиток проблеми емпіричного вивчення внутрішньоособистісного конфлікту потребує систематизації наявної інформації щодо його типів, проявів, розбудови відповідних комплексів методик і прийомів дослідження.

Використані джерела

1. Анцупов А. Я. Конфликтология : [учеб. для студ. вузов] / Анцупов А. Я., Шипилов А. И. – СПб. : Питер, 2007. – 496 с.
2. Анцупов А. Я. Словарь конфликтолога / Анцупов А. Я., Шипилов А. И. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 591 с.
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания : анализ преодоления критических ситуаций / Федор Ефимович Василюк. – М. : МГУ, 1984. – 200 с.
4. Гришина Н. В. Психология конфликта / Наталия Владимировна Гришина. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 544 с. – (Мастера психологии)
5. Гущина Т. Ю. Внутрішньоособистісний конфлікт, як фактор соціалізації студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. – Педагогічна і вікова психологія / Т. Ю. Гущина. – К., 2008. – 22 с.
6. Дворецкая М. Я. Взаимосвязь жизненного и профессионального самоопределения у разных социальных групп : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05. «Социальная психология» / М. Я. Дворецкая. – СПб. , 2003. – 31 с.
7. Клиническая психология : учеб. для студ. мед. вузов и фак. клинической

- психологии / под ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб. : Питер, 2002. – 959 с. – (Национальная медицинская библиотека)
8. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / Игорь Семёнович Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 332 с.
  9. Мей Р. Смысл тревоги / Ролло Мей ; [пер. с англ.]. – М. : Класс, 2001. – Вып. 89. – 2001. – 384 с.– (Серия: Библиотека психологии и психотерапии)
  10. Метла Е. В. Исследование особенностей внутриличностного конфликта у больных неврозами и алкоголизмом : дис... канд. психол. наук: 19.00.04 – медицинская психология / Метла Екатерина Викторовна.; Санкт-Петербургский государственный университет — СПб., 2002. — 183 с.
  11. Митина Л. М. Психологические особенности внутриличностных противоречий учителя / Митина Л.М., Кузьменкова О.В. // Вопросы психологии. – 1998. – №3. – С.3-16.
  12. Маланьїна Т.М. Психологічні особливості подолання вчителями внутрішньособистісних конфліктів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. – Педагогічна і вікова психологія / Т. М.Маланьїна – К., 2012. – 22 с.
  13. Роджерс К. Взгляд на психотерапию: становление человека / Карл Роджерс ; общ. ред. Е. И. Исениной. – М. : Прогресс, 1994. – 480 с.
  14. Higgins E. T., Bond R. N., Klein R., & Straumann T. Self-discrepancies and emotional vulnerability : How magnitude, accessibility, and type of discrepancy influence affect // Journal of Personality and Social Psychology, 1986. – № 51.– P. 5–15

